
ПАМ'ЯТІ ЛЕВА САМУЇЛОВИЧА КЛЕЙНА

Світова археологічна, антропологічна та історична науки зазнали важкої втрати. На 93 році життя 7 листопада 2019 р. в Санкт-Петербурзі помер Лев Самуїлович Клейн. Викладач Ленінградського — Петербургського університету, він читав лекції у Віденському, Західно-Берлінському, Копенгагенському, Даремському, Люблянському, Туркському, Вашингтонському університетах. В Мадриді, Кембриджі, Оксфорді, Стокгольмі Лев Самуїлович Клейн виступав з доповідями. У його науковому доробку понад 800 статей та більше 20 монографій з найрізноманітнішої гуманітарної проблематики.

Л. С. Клейн народився в Вітебську 2 липня 1927 року в інтелігентній родині. З дитинства він вивчав декілька іноземних мов, вчився грі на фортепіано, писав вірші та малював. Як і тисячі хлопців сімнадцятирічний Лев Клейн пішов добровольцем на фронт. По закінченні війни, він отримує освіту в Ленінградському університеті. Йому поталанило вчитися в Володимира Яковича Проппа, Михайла Ілларіоновича Артамонова, Володимира Васильовича Мавродина. Музеї, бібліотеки Ленінграду, зустрічі з видатними ученими цілеспрямованість, гострий аналітичний розум, неабиякий талант дослідника обіцяли яскравий та швидкий науковий злет. Проте, після закінчення університету Л. С. Клейн змушений був покинути археологію та зайнятися педагогічною практикою. Але Клейн є Клейн! Лев Самуїлович написав дисертацію з педагогіки (Клейн 2010, с. 86). Гадаю, він міг би написати дисертацію на будь-яку тему, за яку взявся б, оскільки завжди всебічно та глибоко її вивчав, провадив глибокий науковий аналіз, ставив нові проблеми, організував дискусії, робив узагальнюючі висновки. Недаремно І. М. Дьяконов вважав, що гомерівські дослідження мусять рухатися в новому напрямку після Гомерівський студій Клейна. Існує думка, що відкриття, які зроблені в Гомерівських студіях, можуть бути співставленні з археологічними досягненнями Л. С. Клейна.

На початку 1960-х рр. Лев Самуїлович здобуває можливість продовжити археологічну освіту в аспірантурі ЛДУ. Наприкінці 1960-х рр. Л. С. Клейн захищає кандидатську дисертацію з походження катакомбної культури (1968), яка за обсягом дорівнювала докторській дисертації. Він стає асистентом кафедри археології ЛДУ. Навколо нього складається коло однодумців та учнів. Виходить друком їх перша наукова збірка «Проблеми археології» (1968).

Невдовзі Л. С. Клейн стає начальником Новочеркаської археологічної експедиції (1969). При цьому розкриваються нові сторони його особистості: організатора, археолога-польовика. В експедиції Л. С. Клейн мав абсолютний авторитет. На експедиційному штандарті був зображений лев у геральдичній позі з лопатою та в окулярах. Л. С. Клейн обходив всі кургани, слідкував за дотриманням методики, радив, пропонував свої рішення. Харчувався він разом з експедицією, віддаючи до загального казану всі свої достатньо великі польові, оскільки студенти забезпечувалися тоді недостатньо. І в експедиції Лев Самуїлович постійно працював над своїми текстами. Під настрій після вечери він міг розповісти яку-небудь цікаву історію. Вони були настільки жваві та образні, що запам'яталися мені на все життя.

Над робочим столом Льва Самуїловича висіли плани роботи: на тиждень, місяць, рік, на все життя. Більша їх частина була ним виконана. З 1970-х рр. його приваблювала теорія археології. Згодом у Льва Самуїловича виходить друком перша фундаментальна праця з теорії «Археологические источники» (1978).

У восьмидесяті роки на долю Л. С. Клейна випадають важкі випробування: арешт, табір, безробіття, цькування в наукових часописах, спроби викреслити його з наукового життя (Клейн 2010; 2011). Я переживав за нього, вважав, що такий яскравий талант не вдасться замовчати і продовжував посилатися на нього у своїх публікаціях.

Після звільнення Лев Самуїлович блискучо швидко повернувся в науку. Після зако-

номірного звільнення він з потроєною енергією працює, наче прагне надолжити змарнований у таборі час. Та навіть зона стає предметом його наукового зацікавлення. За матеріалами кримінальної ієрархії зони він пише статтю про становлення ієрархічних суспільств давнини.

Ще не влаштувавшись на роботу, він починає займатися дослідженням Гомерівського епосу, друкується в «Народах Азії та Африки», «Вестнике древней истории» інших престижних виданнях. До кінця 1980-х рр. ізоляції Л. С. Клейна вже не існувало. Детально цей складний період життя він описав у своїх книгах (Клейн, 2010; 2011).

1990-ті на наступні роки стали роками світового визнання заслуг Л. С. Клейна. Виходять друком російськомовне видання «Археологічної типології» (1991), «Феномен советской археологии» (1993), «Перевернутый мир» (1993), доопрацьоване видання «Археологических источников» (1995), «Анатомия Иллиады» (1998), «Другая любовь: природа человека и гомосексуальность» (2000), «Введение в теоретическую археологию» (2004), «Воскрешение Перуна. К реконструкции восточнославянского язычества» (2004), «Археологические миграции» (2007), «Новая археология (критический анализ теоретического направления в археологии Запада)» (2009), перероблене видання «Перевернутого мира» (2010), «Формула Монтеллиуса» (2010), «Трудно быть Клейном» (2010), «История археологической мысли» (2011).

У 1991 р. я приймав участь в організації запрошення Л. С. Клейна до Інституту археології України для виступу з теорії археології. Лев Самуїлович відразу позитивно відгукнувся. Це була яскрава подія в житті Інституту археології. У 1990—2000 рр. Л. С. Клейн викладав та робив доповіді у багатьох університетах Європи та Америки. Його теоретичні погляди отримують світове визнання, а його лепта до теорії археології стала темою спеціальної наукової конференції, яка відбулася на початку 2012 р. в м. Бірмінгем.

Л. С. Клейн був одним з найяскравіших представників світової теоретичної археології. Його «История археологической мысли» також як і «История антропологической мысли» мають бути на столі будь-якого археолога та культурного антрополога. «История археоло-

гической мысли» — це унікальний вступ до науки, історія розвитку, розкриття перспектив науки археології. Лев Самуїлович познайомив нас із західними археологами, а західних — з нашими. Він систематизував різноманітні підходи дослідження та ввів їх до загальних рамок теоретичних уявлень науки. До безсумнівних досягнень Клейна можна віднести відкриття кардинальних відмін між класифікацією та типологією, роль передзнання для побудови працюючої типології. Він висловив ідею про можливість застосування теорії комунікації до культурної еволюції, що є дуже важливим для розвитку антропології та археології. Систему головних принципів археології Клейн побачив розколотою на дві суперечливі системи, що є важливим не тільки для археології. Вагомим є внесок Л. С. Клейна у становлення теорії міграції за археологічними даними. Значним є роль робіт Л. С. Клейна в дослідженні східнослов'янської археології, у дослідженні Гомерівського епосу. Блискучими є переклади Клейна західних істориків та археологів.

Л. С. Клейн залишив величезну спадщину в науці, белетристиці, пригодницькому та детективному жанрі. Можна сказати, що Лев Самуїлович Клейн — це ціла епоха. Сьогодні вона завершилася. Але книги Л. С. Клейна ще довго будуть визначати напрями розвитку світової археології.

- Клейн, Л. С. Происхождение донецкой катакомбной культуры. Автореф. Дисс. Канд. ист. Наук. Ленинград, 1968.
- Клейн, Л. С. *Археологические источники*. Ленинград, 1978.
- Клейн, Л. С. *Археологическая типология*. Ленинград, 1991.
- Клейн, Л. С. *Феномен советской археологии*. Санкт-Петербург, 1993.
- Клейн, Л. С. *Анатомия Иллиады*. Санкт-Петербург, 1998.
- Клейн, Л. С. *Другая любовь: Природа человека и гомосексуальность*. Санкт-Петербург, 2000.
- Клейн, Л. С. *Введение в теоретическую археологию*. Кн. 1. Метаархеология. Санкт-Петербург, 2004.
- Клейн, Л. С. Миграция: археологические признаки. *Stratum plus*. 1999, 1.
- Клейн, Л. С. *Новая археология*. Донецк, 2009.
- Клейн, Л. С. *Формула Монтеллиуса*. Донецк, 2011.
- Клейн, Л. С. *Фрема кентавров*. Донецк, 2010.
- Клейн, Л. С. *Трудно быть Клейном*. Нестор-История. Санкт-Петербург, 2010.
- Клейн, Л. С. *Перевернутый мир*. Донецк, 2011.
- Клейн, Л. С. *История археологической мысли* ТТ.1.2. Издательский дом СПб университета. 2011
- Проблемы археологии. Вып. 1. Л.: Изд-во Ленуниверситета 1968.

С. Ж. ПУСТОВАЛОВ,
кандидат історичних наук,
Інститут археології НАН України